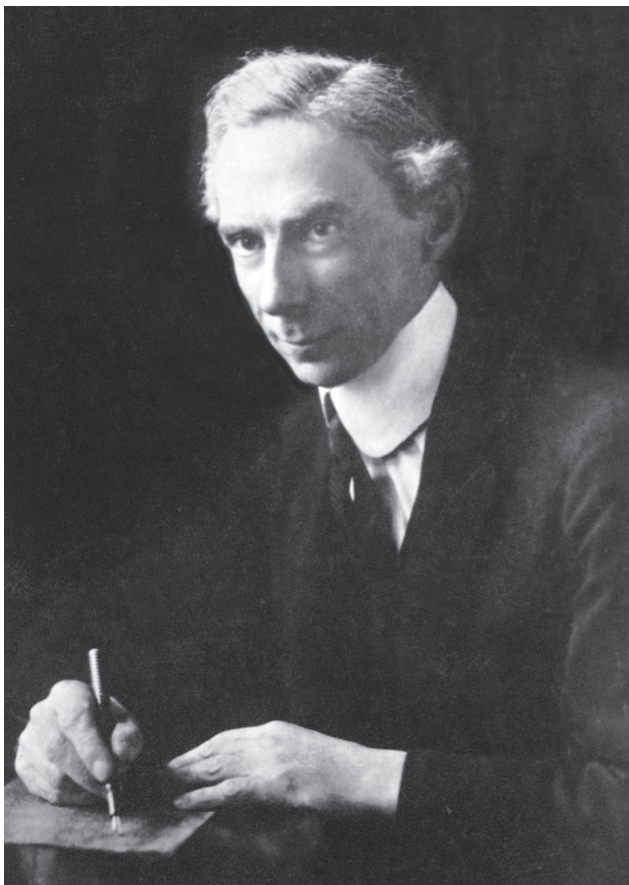

Kapitola 4

Deskripce a existence: uctívali Řekové olympské bohy?

Přestože jsme se v minulé kapitole zabývali subjekty a predikáty, existuje ještě jeden typ výrazů, který může vystupovat jako podmět oznamovací věty, ačkoliv jsme ho dosud nezmínili. Logikové těmto výrazům obvykle říkají *určité deskripce* (neboli: *určité popisy*) nebo stručněji jen *deskripce*. Poznamenejme však hned na úvod, že výraz deskripce zde používáme jako technický termín, nikoli v jeho běžném významu. Deskripce jsou výrazy typu „první člověk, který vstoupil na Měsíc“ a „jediné lidské dílo, které je z vesmíru viditelné pouhýma očima“. Deskripce mají obecně následující tvar: *ta právě jedna věc, která splňuje takovou a takovou podmínku*. Budeme-li se řídit návrhem Bertranda Russella, dalšího ze zakladatelů moderní logiky, pak můžeme deskripce zapsat následujícím způsobem. Nejprve výraz „první člověk, který vstoupil na Měsíc“ přeformulujeme jako „takový objekt x , že x je lidská bytost a x jako první vstoupil na Měsíc“. Nyní zapišme výraz „takový objekt x “ jako ix . Dostaneme „ $ix(x$ je lidská bytost a x jako první vstoupil na Měsíc)“. Označíme-li navíc „je lidská bytost“ jako L a „první vstoupil na Měsíc“ jako M , dostaneme stručný zápis: $ix(xL \& xM)$. Obecně platí, že deskripcí rozumíme nějaký výraz ve tvaru ixc_x , kde c_x je určitá podmínka, kterou klademe na objekt x . (Fakt, že jde o podmínku kladenou na x , nám připomíná dolní index x .)

Obr. 4. Bertrand Russell (1872–1970), další z otců moderní logiky.

Protože deskripce jsou subjekty, můžeme je kombinovat s predikáty a dostat tímto způsobem celé věty. Kupříkladu zapíšeme-li výraz „narodil se v USA“ pomocí písmene U , pak můžeme větu „První člověk, který vstoupil na Měsíc, se narodil v USA“ zapsat jako: $\iota x(xL \& xM)U$. Zapišme výraz

$\mu(xL \& xM)$ pomocí zkratky μ . (Používám řecké písmeno, abych upozornil na to, že nejde o větu, ale o deskripci.) Pak se nám tento zápis zjednoduší na μU . Podobně větu „První člověk, který vstoupil na Měsíc, je člověk a jako první vstoupil na Měsíc“ zapíšeme jako $\mu L \& \mu M$.

Podle rozdělení, které jsme zavedli v minulé kapitole, patří určité deskripce mezi jména, a nikoli mezi kvantifikátory. Jinými slovy, tyto výrazy referují k objektům – máme-li to štěstí, že takové objekty existují. (K tomuto problému se ještě vrátíme.) Tudíž věta „První člověk, který vstoupil na Měsíc, se narodil v USA“, neboli μU , je pravdivá právě tehdy, když ta konkrétní osoba, k níž referuje jmenný výraz μ , splňuje vlastnost vyjádřenou predikátem U .

Avšak deskripce jsou jména speciálního druhu. Na rozdíl od výrazů, které můžeme blíže označit jako *vlastní jména*, například „Aneta“, „velký třesk“ a podobně, nesou v sobě deskripce nějakou informaci o objektu, k němuž referují. Například výraz „první člověk, který vstoupil na Měsíc“ nese informaci o tom, že objekt, k němuž referuje, má vlastnost být člověkem a zároveň tu vlastnost, že jako první vstoupil na Měsíc. To může znít banálně, ale věci nejsou vždy tak jednoduché, jak se zdá na první pohled. Protože deskripce nesou v sobě nějakou informaci, hrají často ústřední roli v důležitých matematických a filozofických důkazech. Samozřejmě nejlepším způsobem, jak ocenit záludnost těchto úvah, je podívat se na příklad takového důkazu. Budeme tedy uvažovat další důkaz Boží existence, obvykle známý pod názvem *ontologický důkaz*. Tento důkaz existuje v nespočtu mnoha variantách, které jsou více či méně komplikované. Zde je jedna obzvláště jednoduchá verze:

Bůh je bytost, která má všechny dokonalosti.
Existence je dokonalost.

Tudíž Bůh má existenci.

Jinými slovy: Bůh existuje. Pokud jste se s tímto důkazem ještě nesetkali, připadá vám možná poněkud záhadný. Tak za prvé, co se rozumí dokonalostí? Inu, dokonalostí rozumíme přibližně něco jako vševědoucnost (vědění všeho, co se dá vědět), všemohoucnost (schopnost učinit všechno, co se dá učinit) a morální dokonalost (schopnost jednat způsobem, který je nejlepší ze všech dostupných možností). Obecně platí, že dokonalosti jsou takové vlastnosti, které je dobré a žádoucí mít. Druhá premisa důkazu nám říká, že existence je dokonalost. Co tím proboha chce autor říct? Přesné zdůvodnění toho, proč bychom měli existenci považovat za dokonalost, je poměrně komplikované a má svůj původ ve filozofické nauce jednoho ze dvou nejvlivnějších řeckých filozofů, slavného Platóna. Tímto problémem se zde naštěstí nemusíme zabývat. Pro naše účely docela stačí, vyjmenujeme-li několik vlastností jako vševědoucnost, všemohoucnost a tak dále, přičemž do tohoto výčtu zahrneme také existenci, a jednoduše prohlásíme, že „dokonalostí“ rozumíme libovolnou vlastnost z uvedeného výčtu. Dále můžeme výraz „Bůh“ považovat za synonymní s nějakou deskripcí, jmenovitě deskripcí „ta bytost, která má všechny dokonalosti (neboli všechny vlastnosti z našeho výčtu)“. Obě premisy ontologického důkazu jsou považovány za pravdivé na základě definice, tudíž o jejich platnosti nejsou žádné pochybnosti. Celý ontologický důkaz tak můžeme zjednodušit na následující jednořádkový důkaz:

Ten objekt, který je vševědoucí, všemohoucí, morálně dokonalý, ..., a existuje, existuje

– a můžeme dodat: a je vševědoucí, všemohoucí, morálně dokonalý a tak dále. Zdá se, že tato úvaha je naprosto v pořádku. Aby to však bylo ještě jasnější, předpokládejme, že Boží vlastnosti vyjmenujeme a poznamenáme si je v určitém pořadí jako P_1, P_2, \dots, P_n . Poslední vlastností v tomto sezna-

mu, neboli P_n , rozumějme vlastnost existence. Výraz „Bůh“ tak můžeme definovat jako: $\iota x(xP_1 \& xP_2 \& \dots \& xP_n)$. Zavedme jako zkratku za tuto deskripci řecké písmeno β . Pak výše uvedený jednořádkový důkaz dostane tvar $\beta P_1 \& \beta P_2 \& \dots \& \beta P_n$ (odkud samozřejmě plyne, že platí βP_n , neboli že Bůh existuje).

Tato úvaha je speciálním případem obecného principu, který můžeme formulovat slovy: *ta (právě jedna) věc, která splňuje takovou a takovou podmínku, splňuje právě tu podmínku*. Tento princip je znám pod názvem *charakterizační princip* (věc má podle tohoto principu právě ty vlastnosti, které ji charakterizují) a nadále jej budeme označovat pomocí zkratky CP. Jedno konkrétní dosazení do CP jsme si uvedli už výše, jmenovitě větu „První člověk, který vstoupil na Měsíc, je člověk a jako první vstoupil na Měsíc“, neboli stručně $\mu L \& \mu M$. Obecně platí, že vezmeme-li určitou deskripci $\iota x c_x$ a dosadíme ji za každý výskyt proměnné x v podmínce c_x , dostaneme konkrétní dosazení do principu CP.

Zdá se, že CP je dobrý princip a že je pravdivý na základě definice. Samozřejmě platí, že věci mají právě ty vlastnosti, kterými jsou charakterizovány. Bohužel je CP jako obecný princip určitě nepravdivý. Z tohoto principu totiž neplyne jen výše uvedená pravdivá věta, ale také celá řada nepravdivých vět.

Pro začátek uveďme, že pomocí tohoto principu lze deduktivně dokázat existenci nejrůznějších věcí, které ve skutečnosti neexistují. Uvažujme například kladná celá čísla 1, 2, 3, ... Neexistuje žádné největší kladné celé číslo. Použijeme-li však CP, můžeme snadno existenci tohoto čísla dokázat. Nechť c_x je podmínka „ x je největší kladné celé číslo a x existuje“. Zavedme nyní zkratku δ za deskripci $\iota x c_x$. Z charakterizačního principu plyne, že věta „ δ je největší kladné celé číslo a δ existuje“ je pravdivá. Podobně absurdních dosazení do tohoto principu existuje nekonečně mnoho. Uvažujme například nějakého neženatého muže, kupříkladu

du papeže. Jako c_x si označme podmínku „ x je manželkou papeže“. Necht' δ označuje deskripci ιc_x . Z CP bezprostředně plyne „ δ je manželkou papeže“, tudíž že existuje někdo, s kým se papež oženil, neboli že papež je ženatý.

Kde se stala chyba? Standardní moderní odpověď je zhruba následující. Uvažujme určitou deskripci ιc_x . Jestliže v nějaké situaci existuje právě jeden objekt x , který splňuje podmínku c_x , pak řekneme, že tato určitá deskripce referuje k oné věci x . V jiném případě deskripce nereferuje vůbec k něčemu: je to jen jakési „prázdné jméno“. Je kupříkladu pravda, že existuje právě jedno takové x , že x je lidská bytost a x jako první vstoupil na Měsíc. Každý ví, že to je Neil Armstrong. Tudíž jmenný výraz „takové x , že x je lidská bytost a x jako první vstoupil na Měsíc“ referuje k Neilu Armstrongovi. Podobně je pravda, že existuje nejmenší kladné celé číslo, jmenovitě číslo 1. Tudíž určitá deskripce „nejmenší kladné celé číslo“ označuje číslo 1. Protože však neexistuje žádné největší kladné celé číslo, deskripce „největší kladné celé číslo“ nereferuje k žádnému objektu. Z podobných důvodů platí, že ani výraz „to jediné město v Austrálii, které má více než milion obyvatel“ nereferuje k žádnému objektu, tentokrát ovšem nikoli proto, že by takové město neexistovalo, ale naopak proto, že takových měst existuje více.

Co mají tyto úvahy společného s principem CP? Tyto úvahy jednoduše naznačují, že existuje-li právě jeden objekt x , který v nějaké situaci splňuje podmínku c_x , pak výraz ιc_x referuje k tomuto objektu x . Jinými slovy, v tomto případě dostaneme dosazením do principu CP pravdivou větu, která nám říká, že objekt ιc_x je jednou z těch věcí – dokonce tou jedinou věcí – která splňuje podmínku c_x . Kupříkladu nejmenší kladné celé číslo je skutečně nejmenším kladným celým číslem; město, které je hlavním městem Austrálie, je skutečně hlavním městem Austrálie a tak dále. Některá dosazení do CP tedy vedou k pravdivým větám.

Jak je tomu však v případě, že neexistuje žádný jediný objekt x , který by splňoval podmínku c_x ? Jestliže n je nějaké jméno a P predikát, pak věta nP je pravdivá právě tehdy, existuje-li objekt, k němuž referuje jméno n a který má vlastnost vyjádřenou predikátem P . Tudíž v případě, že n neoznačuje žádný objekt, musíme větu nP považovat za nepravdivou. Neexistuje-li tedy žádná právě jedna věc taková, která má vlastnost P (kupříkladu když P znamená vlastnost „je okřídleným koněm“), je věta $(\exists x xP)P$ ve skutečnosti nepravdivá. Jak se za těchto okolností dalo očekávat, princip CP selhal.

Jistě se však už netrpělivě ptáte: jak to všechno souvisí s ontologickým důkazem? Připomeňme si, že CP nám v tomto případě říká, že je pravdivé tvrzení $\beta P_1 \& \dots \& \beta P_n$, kde β je určitá deskripce $\exists x(xP_1 \& \dots \& xP_n)$. Inu, buď existuje nějaký objekt x , který podmínku $xP_1 \& \dots \& xP_n$ splňuje, nebo žádný takový objekt neexistuje. Jestliže takový objekt x existuje, pak musí být právě jeden. (Nemohou existovat dvě všemohoucí bytosti: jestliže jsem všemohoucí já, pak vám mohu zabránit učinit nějaké věci, a tudíž vy už všemohoucí být nemůžete). V takovém případě β referuje k tomuto objektu a tvrzení $\beta P_1 \& \dots \& \beta P_n$ je pravdivé. Jestliže žádný takový objekt neexistuje, pak β nerefereuje k ničemu, tudíž všechny členy konjunkce $\beta P_1 \& \dots \& \beta P_n$ jsou nepravdivé, neboli je nepravdivá také celá konjunkce. Jinými slovy, konkrétní dosazení do CP nám dává určitě pravdivý výsledek v případě, že Bůh existuje, ale nepravdivý výsledek v případě, že Bůh neexistuje. Chceme-li tedy podat platný důkaz Boží existence, nestačí odvolat se na to, že se jedná o konkrétní dosazení do principu CP: to vlastně znamená totéž, jako *předpokládat to*, co máme dokázat. Filozofové o tomto typu úsudku říkají, že *požaduje dokazované tvrzení (begs the question)*, neboli že *požaduje*, abychom přijali právě ten závěr, který máme dokázat. Důkaz, který *požaduje*, abychom přijali to, co máme dokázat, samozřejmě nemůže fungovat.

Tolik k ontologickému důkazu. Na závěr této kapitoly však poznamenejme, že analýza určitých deskripcí, kterou jsem vám právě předložil, je sama do určité míry problematická. Podle mého výkladu platí, že obsahuje-li věta δP určitou deskripci δ , která k ničemu nereferuje, pak je tato věta nepravdivá. Zdá se však, že to neplatí ve všech případech. Je kupříkladu zřejmě pravda, že staří Řekové zcela vážně uctívali svého nejmocnějšího boha. Tento bůh se nazýval Zeus a spolu s ostatními bohy přebýval na hoře Olymp. Podobná tvrzení zřejmě platí i o dalších řeckých bozích. Nicméně žádní řečtí bohové nejsou: jednoduše neexistují a nikdy neexistovali. Je-li toto tvrzení pravdivé, pak určitá deskripce „nejmocnější bůh starověkého Řecka“ k ničemu nereferuje. V takovém případě však zřejmě existují pravdivé subjekt-predikátové věty, kde jmenný výraz na místě subjektu nereferuje k ničemu, například věta „Nejmocnější bůh starověkého Řecka byl skutečně uctíván Řeky“. Podáme-li trochu tendenční výklad tohoto faktu, pak můžeme říci, že existují pravdivé výpovědi o neexistujících objektech.

Hlavní myšlenka kapitoly

- Věta $(\exists x c_x)P$ je v nějaké situaci s pravdivá právě tehdy, když v této situaci existuje právě jeden objekt a takový, že a splňuje podmínku c_x a platí aP .